

AFTENPOSTENS KRONIKK

10/9-84

Mandag 10. september 1984

Levende og døde arkiver

Av Sverre Hartmann

Historikeren Sverre Hartmann.

I brev av 21. januar 1953 meddelte Statsarkivet i Nürnberg at det nevnte materiale er underveis til Universitetsbiblioteket i Oslo. Materialet, som fyller en halv jernbanevogn, utgjør som det heter «31 løpende meter» med aktstykker med en anslått vekt på 1½ tonn eller regnet på en annen måte, ca. 200 000 sider.

Denne ladning med historiske kilder ankom derfor UB ultimo januar 1953 og ble skjennet biblioteket idet det finansielle oppgjøret, både selve kjøpet og hjemtransporten, var ordnet av meg. Dessverre oversteget det min evne som ung forsker å akseptere tilbudet om et detaljert utarbeidet henvisnings- og oppslagsregister, hvilket ville ha kostet 2000 DM. I tillegg til den enorme samling av aktstykker og stensilerte dokumenter i folioformat, hadde jeg fått utvirket samtykke til å kjøpe 64 filmruller som skulle mikrokopieres av Max Planck-instituttet i Göttingen. Det innbefattet bl.a. samtidige kilder om medisinske eksperimenteringer med mennesker, ukjente sider vedrørende krigen og jødeforfølgelsene foruten politisk kontroversielt materiale generelt. Dessverre lyktes det meg ikke på annet hold å finansiere dette spesielle innkjøp. Anskaffelsesmuligheten bortfalt etter noen måneder definitivt, ifølge meddelelse fra generaldirektøren fra De statlige arkiver i Bayern om at det fra høyere hold var nedlagt forbud mot å sende dette ømfintlige materialet til utlandet. Jeg forstår standpunktet.

Avfotografering

Ikke desto mindre var det et overordentlig fasettert kilde-materiale som utgjorde inn-

For mer enn 30 år siden lyktes det historikeren Sverre Hartmann å få kjøpt til fordel for norsk forskning et overveldende historisk kildemateriale som knytter seg til to av de mest interessante prosessgrupper under det internasjonale rettsoppgjøret i Nürnberg, nemlig prosess 11 og 12. I første tilfelle dreier det seg om rettssakene mot de høyere embedsmenn i Wilhelmstrasse og tyske diplomater, i annet tilfelle om oppgjøret med ledende militære. Materialet er så verdifullt fordi det ikke bare belyser de forskjellige tiltaltes skyld eller mangel på skyld, men bringer langt på vei et totalbilde av hele tiden og utviklingen fra midten av 30-tallet. Primærkilder sammen med vidneutsagn fra aktører og observatører inneholder omfattende opplysninger om de ulike felttog, om det utenrikspolitiske forspill, om jødeforfølgelsene i de ulike land og andre overgrep fra Det tredje rike.

holdet i den jernbanevognen som passerte den svensk-norske grense mot slutten av januar 1953. Dette kan enn ytterligere tydeliggjøres gjennom de opplysninger den danske riksarkivaren, dr. philos. Johan Hvidfeldt, meddelte dansk presse langt senere. I et intervju med Berlingske Tidende den 7. mai 1967, forteller han om sitt nylig avsluttede opphold i Göttingen (i Institutt for Folkerett) der han har gjennomgått i første rekke bakgrunns stoffet for prosess nr. 11 og 12. Det inneholder særdeles verdifulle opplysninger som aldri har vært benyttet av danske forskere. I annen sammenheng blir det opplyst at det vil kreve en bevilgning på 250 000 kroner av Folketinget for å få avfotografert aktstykkene.

Veien via avfotografering var nødvendig eftersom, hva den danske riksarkivaren ikke visste, det siste sett av originaldubletter var gått til Norge nesten 15 år tidligere.

Det er nu mer enn en generasjon siden UB mottok kildematerialet. Meningen var selvfølgelig at man gjennom ervervelsen kunne gjøre lett tilgjengelig for norske forskere kilder som i høy grad er egnet til å kaste lys over europeisk og nordisk historie både før og under Den annen verdenskrig. Dessverre er det ingen forskere som gjennom alle disse år har kunnet øse av kildene i Oslo.

I skrivende øyeblikk vet man ennå ikke hva det er blitt av materialet. Men hjulene er blitt satt i bevegelse, og assisterende overbibliotekar Jan Erik Røed har elskverdighet lovet å underrette når man har avklart problemet, idet aktstykkene ikke lenger befinner seg i det rom de opprinnelig var plassert. Det vil da bli tatt standpunkt til hvordan man i fortsettelsen skal forholde seg med tanke på å gjøre det tilgjengelig. Det er trist at så lang tid er gått. Men det vil selvfølgelig være kjærkom-

ment å få bragt materialets skjebne på det rene og eventuelt sørge for at disse verdier kommer en ny forskergenerasjon til gode.

Sammenheng

Det er grunn til å understreke hva Ole Kolsrud, førstearkivar ved Riksarkivet, forteller i Aftenposten for 5. september. Som et ledd i gjennomføringen av rettsoppgjøret ble betydelige mengder dokumenter trukket ut av departementale og andre offentlige arkiver til bruk i ulike straffesaker. Resultatet ble som regel at dokumentene fulgte den enkelte rettsak og aldri fant veien tilbake til den sammenheng de egentlig hørte hjemme i.

Det betyr bl.a. at forskere og andre brukere som søker kildemateriale eller opplysning i de offentlige arkiver undertiden famler i blinde. Et overordentlig høyt antall større og mindre lakuner er oppstått. Det vil være et omstendelig og kostbart arbeide å få fylt hullene, i hvert fall de viktigste av dem. I praksis vil det si at man lar en gruppe dynamiske forskere finne frem til de saker hvor det er særlig grunn til å gjenopprette den gamle tingenes tilstand, returnere originalene til stam- eller morsarkivene og legge fotokopier til erstatning i vedkommende straffesak. Denne prosedyre ville sikkert gi adskillig forskningsmessig utbytte utover og dermed gjøre det lettere å bestemme seg for å gjennomføre et slikt prosjekt. Avgjørelsen ligger hos de politiske myndigheter.

De NS-arkiver som nå etter hvert er kommet på plass eller er blitt supplert vil selvføl-

gelig i høy grad bidra til å kaste lys over partiet og det lege element, over Quislings personlighet og hans samarbeidspartnere. Derimot har det formodningen mot seg at disse arkiver frem til 1940 vil kaste lys over ukjente sider av forspillet til invasjonen. Desto større betydning får de sannsynligvis for okkupasjonstiden.

Arkivmaterialet fra Nürnberg bidrar til å gi et helt annet geografisk og temamessig bredt perspektiv og vil forhåpentlig kunne bli et inspirasjonsgrunnlag for mange hovedfagsstudenter, særlig sett i sammenheng med de nasjonale arkiver.

Med tanke på selve forskningen og av økonomiske grunner vil det være viktig med en bedre gjensidig orientering over landegrensene i Norden. Eksemplet med kildematerialet fra diplomat- og generalprosessene i Nürnberg bidrar til å anskueliggjøre dette i forholdet mellom Danmark og Norge.